

Melania Bąk

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

RACHUNKOWOŚĆ W DOBIE GLOBALIZACJI I KRYZYSU FINANSOWEGO – SZANSE I ZAGROŻENIA

Streszczenie: Rachunkowość jest systemem informacji o majątku przedsiębiorstwa i jego zmianach, na które bezpośredni lub/i pośredni wpływ mają globalizacja i kryzys finansowy. Oba te procesy skłaniają do pewnych zmian w obrębie funkcjonowania współczesnej rachunkowości. Zmiany te są dla niej zarówno szansą, jak i zagrożeniem.

Rachunkowość jest poddawana od wielu lat krytyce. Główne zarzuty dotyczą pomiaru, który nie odzwierciedla rzeczywistych wartości poszczególnych składników majątkowych oraz wartości firmy. Niektórzy uważają, że sporządzane sprawozdania finansowe w oparciu o tendencyjnie pozytywną lub negatywną politykę rachunkowości (ale zgodną z prawem bilansowym) są jedną z przyczyn ujawnionego kryzysu finansowego. W związku z tymi zarzutami rachunkowość poszukuje nowych obszarów działania i rozwiązań, które nie są pozbawione pewnych dylematów.

Słowa kluczowe: globalizacja, kryzys finansowy, krytyka rachunkowości, dylematy rachunkowości, obszary zainteresowania rachunkowości.

1. Wstęp

Postępująca globalizacja i ujawniony kryzys finansowy wpływają na funkcjonowanie współczesnej rachunkowości, która w sposób bezpośredni lub/i pośredni odczuwa te procesy i w swoich ramach rejestruje je i analizuje.

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na problemy i wyzwania współczesnej rachunkowości w dobie globalizacji i kryzysu finansowego. W ostatnich latach słychać głosy krytyczne pod adresem rachunkowości. W związku z tym poszukuje się nowych rozwiązań i obszarów jej funkcjonowania, które są dla niej zarówno szansą rozwoju, jak i zagrożeniem.

Rachunkowość jest podstawowym systemem informacji ekonomicznej każdego przedsiębiorstwa. Jej funkcjonowanie służy zarówno wewnętrznym, jak i zewnętrznym interesariuszom, którzy wykorzystują generowane przez ten system informacje do podejmowania różnych decyzji [11, s. 29]. Rachunkowość jako system informacji o majątku i kapitałach przedsiębiorstwa jest w szczególny sposób narażona na wszelkie zmiany (pozytywne i negatywne) zachodzące w środowisku finansowo-

-ekonomicznym. Jej tradycyjna forma ewoluuje w kierunku współczesnych rozwiązań, które coraz częściej stanowią interdyscyplinarne, skomplikowane instrumentarium powiązane z takimi dziedzinami, jak finanse i zarządzanie (zob. [2]).

2. Globalizacja a funkcjonowanie rachunkowości

Rachunkowość XX i XXI w. znalazła się pod presją rozwoju rynku kapitałowego i innowacji finansowych oraz nasilającego się procesu globalizacji. Pręźnie rozwijające się korporacje międzynarodowe wymuszają potrzebę tworzenia międzynarodowych regulacji i standardów rachunkowości.

Globalizacja to stan gospodarki światowej oparty na liberalizacji handlu i przepływie kapitału oraz umiędzynarodowieniu życia gospodarczego. Globalizacja, chociaż obejmuje wszystkie obszary życia gospodarczego, najbardziej zaawansowana jest w sferze rynków finansowych. Proces globalizacji gospodarki światowej obejmuje m.in. przepływ informacji i kapitałów, rozwój korporacji międzynarodowych, porozumienia gospodarcze, rozwój rynków finansowych, standaryzację przepisów prawnych. Działania te mają na celu tworzenie ujednoczonego rynku i zasad jego funkcjonowania.

Z procesem globalizacji gospodarki związane są działania określone jako standaryzacja i harmonizacja (zob. [1, s. 172–173]). Według A. Jarugi standaryzacja umożliwia wyższy stopień globalnego porządku we współczesnym świecie (zob. [7, s. 523]). Standaryzacja sprzyja ujednoczeniu zasad prowadzenia rachunkowości w różnych krajach. Harmonizacja oznacza zwiększenie porównywalności sprawozdań finansowych przez wprowadzenie zestawu wzorców opartych na wspólnych założeniach, przy czym określone są granice zakresu odmienności rozwiązań stosowanych w praktyce, w różnych krajach. Istota harmonizacji polega na opracowaniu wielu opcji i zasad, aby poszczególne kraje mogły zachować specyficzne rozwiązania w swoich przepisach prawnych.

Efektom rozwoju globalizacji jest rachunkowość międzynarodowa, która dotyczy międzynarodowych transakcji, porównań zasad rachunkowości w różnych krajach oraz harmonizacji zróżnicowanych zasad rachunkowości w świecie [20, s. 39].

Kształt współczesnej rachunkowości określają: amerykańska Rada Standardów Rachunkowości Finansowej (Financial Accounting Standards Board – FASB) i Rada Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (International Accounting Standards Board – IASB). Obie rady zajmują się opracowywaniem standardów rachunkowości stosowanych w wielu krajach świata, których głównym celem jest ujednoczenie regulacji dotyczących funkcjonowania rachunkowości.

Globalizacja jako proces integracyjny przynosi wiele korzyści, np. przenikanie procesów innowacyjnych między różnymi krajami, swobodny przepływ kapitału, towarów i usług (zob. [3, s. 11]). Jednak oprócz korzyści pojawiają się także trudności. Główny problem dotyczy potrzeby harmonizacji i standaryzacji procesów i przepisów prawnych. Stąd żmudna praca różnych organizacji i gremiów międzynarodowych w opracowaniu oraz wdrożeniu międzynarodowych regulacji prawnych.

Opracowanie zestawu międzynarodowych standardów rachunkowości, które mają przyczynić się do harmonizacji i standaryzacji zasad funkcjonowania rachunkowości międzynarodowej, nie rozwiązuje ostatecznie problemu regulacji zasad rachunkowości. Po pierwsze, dostosowanie wewnętrznego prawa bilansowego do rozwiązań międzynarodowych w poszczególnych krajach nie jest jednakowe. Standaryzacja/harmonizacja prawa bilansowego danego kraju może dotyczyć tylko pewnych zagadnień i może trwać w czasie (np. kolejne nowelizacje polskiego prawa bilansowego). Po drugie, tłumaczenia poszczególnych opracowań i interpretacji tych opracowań nie zawsze są jasne, precyzyjne i udostępnione na czas służbom finansowo-księgowym.

Jedynie wymienione w krajowym prawie bilansowym podmioty gospodarcze (np. w polskim prawie bilansowym – banki, emitenci papierów wartościowych dopuszczonych do publicznego obrotu, oddziały przedsiębiorców zagranicznych, zob. [21; 22]), które mają obowiązek sporządzania sprawozdań finansowych według MSR/MSSF¹, podlegają międzynarodowym standardom w większym stopniu² niż pozostałe jednostki, na których taki obowiązek nie spoczywa.

Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (...) mają za zadanie ułatwić transakcje realizowane na skalę globalną dzięki porównywalności i przejrzystości sprawozdań finansowych spółek z różnych krajów, o różnych tradycjach kulturowych oraz uwarunkowaniach społeczno-gospodarczych i systemach prawnych [7, s. 523]. Tylko przejrzyste, porównywalne, wiarygodne i zrozumiałe informacje finansowe w skali międzynarodowej mogą zapewnić przedsiębiorstwom dostęp do kapitału i obniżenia kosztu jego pozyskania.

W przyszłości przedsiębiorstwa stosujące MSR/MSSF z wyboru lub obowiązkowo będą oczekiwać od swoich kontrahentów sprawozdań finansowych sporządzanych również według międzynarodowych standardów. Unikanie więc standardów za wszelką cenę może doprowadzić do ograniczeń współpracy i zahamować rozwój finansowo-ekonomiczny przedsiębiorstwa.

Wdrażanie MSR/MSSF jest możliwe nie tylko dzięki funkcjonowaniu rachunkowości finansowej w przedsiębiorstwie, ale również przy aktywnym współdziałaniu rachunkowości zarządczej, o czym przekonuje I. Sobańska³. Zintegrowanie rachunkowości finansowej i zarządczej w ramach systemu rachunkowości przedsiębiorstwa zapewnia, że dostarczane inwestorom informacje w sprawozdaniach finansowych oraz informacje wykorzystywane przez kierownictwo spółek w procesie zarządzania pochodzą z tego samego zbioru informacji o przedsiębiorstwie.

¹ Od 2001 r. zaproponowano inną nazwę dla nowo tworzonych Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (MSR), ponieważ standardy te dotyczą nie tyle rachunkowości, co raczej sprawozdawczości finansowej. Postanowiono nadać im nazwę Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF). W tej chwili funkcjonują obie nazwy.

² Regulacje krajowego prawa bilansowego i przepisy wykonawcze stosują tylko wtedy, gdy MSR/MSSF nie regulują pewnych kwestii.

³ Standardy odnoszą się do pewnych działań i instrumentów rachunkowości zarządczej. Na przykład rachunek kosztów standardowych jest wskazany w MSR 2 jako technika ustalania kosztu wytworzenia, zob. [19, s. 287–293].

W warunkach globalnych rachunkowość zmieniała obiekt swoich głównych zainteresowań – nastąpiło przejście od pomiaru zysku do pomiaru wartości przedsiębiorstwa. Pomiar wartości przedsiębiorstwa ma przede wszystkim zaspokoić potrzeby informacyjne inwestorów (spojrzenie z perspektywy rynku). Natomiast dziś następuje weryfikacja sposobu postrzegania wyceny i powrót do obserwacji rzeczywistości gospodarczej z perspektywy jednostki (zob. [26, s. 113]).

Rozwój procesu globalizacji gospodarki wciąż trwa, jednak ujawniony kryzys finansowy i wykryte błędy i niedociągnięcia w podejmowaniu decyzji finansowych nie pozostają obojętne na dalsze działania przedsiębiorców i różnych instytucji finansowych w zakresie globalizacji i standaryzacji.

3. Kryzys finansowy a funkcjonowanie rachunkowości

Kryzys finansowy 2007–2009 jest przede wszystkim efektem luźnej polityki monetarnej amerykańskiego banku centralnego, która przejawiała się obniżeniem stóp procentowych. Działania te miały na celu pobudzenie potencjalnych klientów banków, które prowadziły ekspansywną politykę fiskalną, do pozyskiwania kredytów bankowych. Ponadto zaobserwowano nacisk na instytucje finansowe, aby i one swobodnie udzielały kredytów, nawet osobom o niewystarczających możliwościach finansowych.

Analizując wnikliwiej sytuację na rynku kredytów *subprime*⁴ w Stanach Zjednoczonych, można wnioskować, że zapoczątkowała ona kryzys finansowy, który rozprzestrzenił się na inne kraje świata (zob. [6]). Walka konkurencyjna na rynku kredytów hipotecznych o potencjalnych klientów spowodowana była wielkim ożywieniem na rynku nieruchomości, które przede wszystkim wynikało z niskiego kosztu kredytu i dynamicznie rosnących cen nieruchomości. Tani i łatwo dostępny kredyt przyczynił się do wzrostu cen nieruchomości, które rosły w ogromnym tempie. Wzrósł popyt na nieruchomości i utrwaliła się walka konkurencyjna banków o klientów. Dopiero wzrost stóp procentowych w latach 2004–2006 spowodował załamanie się rynku nieruchomości i spadek ich cen. Wówczas banki udzielające kredytów *subprime* odczuły pogarszającą się sytuację finansową związaną z trudnościami w terminowej obsłudze zadłużenia przez kredytobiorców.

W ostatnim czasie słowo „kryzys” zostało odmienione przez wszystkie przypadki i jest usprawiedliwieniem na wszystkie negatywne zjawiska zachodzące w gospodarce. Wśród komentatorów analizowanego zjawiska pojawiły się również pytania tego typu [10, s. 11]:

- Jaka była rola rachunkowości w tym kryzysie?
- Czy i kiedy informacje wynikające ze sprawozdań finansowych były ostrzeżeniem dla zarządów banków?

⁴ Kredyt *subprime* charakteryzuje się tym, że kredytobiorca posiada niekompletną, złą historię kredytową (opóźnienia w spłacie lub ich brak) lub obniżoną zdolność kredytową.

- Kto, kiedy i dlaczego nie korzystał z obowiązującego zestawu informacji zawartych w sprawozdaniach finansowych i rozbudowanego systemu informacji rachunkowych?
- Dlaczego audytorzy badali sprawozdania banków za rok 2007 i wydawali masowo pozytywne opinie o ich kondycji finansowej, a po pół roku okazało się, że banki te wykazują bilionowe straty?

Autorka artykułu nie stara się odpowiedzieć na powyższe pytania, ale samo ich przywołanie powinno skłaniać do rozmyślań, czy funkcjonowanie rachunkowości nie zostało zepchnięte na margines działalności banków, czy też działania osób odpowiedzialnych za prowadzenie rachunkowości i kontrolujących ją były nieetyczne i niezgodne z obowiązującym prawem?

Według Johna C. Bogle'a (założyciela funduszu inwestycyjnego *The Vanguard Group*, najbardziej wpływowej osoby w świecie biznesu) kryzys finansowy jest efektem wielu nieprawidłowości i wynaturzeń w sferze pieniądza, biznesu i życia (tab. 1).

Tabela 1. Nieprawidłowości i wynaturzenia w podejściu do pieniądza, biznesu i życia

PIENIĄDZE
Za dużo kosztów – za mało wartości Za dużo spekulacji – za mało inwestowania Za dużo złożoności – za mało prostoty
BIZNES
Za dużo wyrachowania – za mało zaufania Za dużo komercji – za mało profesjonalizmu Za dużo kupczenia – za mało obsługi Za dużo menedżeryzmu – za mało przywództwa
ŻYCIE
Za dużo koncentracji na rzeczach – za mało odpowiedzialności Za dużo wartości z XXI wieku – za mało wartości z XVIII wieku Za dużo „sukcesu” – za mało charakteru

Źródło: [15, s. 38].

W działaniach finansistów, rachunkowców i analityków można zaobserwować wiele innych nieprawidłowości, np. za dużo powierzchowności – za mało wnikliwości, za dużo destrukcji – za mało tradycji.

Istotnym elementem procesu wpływającego na powstanie kryzysu i funkcjonowanie rachunkowości jest kreowanie wtórnych papierów wartościowych (zob. [15, s. 4]) i obrót nimi. W ostatnich latach instytucje finansowe angażowały do tworzenia nowych produktów finansowych (w tym wtórnych papierów wartościowych) coraz więcej fizyków i matematyków, którzy wykorzystywali w swojej pracy bardzo złożone mechanizmy, bazując na skomplikowanych modelach matematycznych. Tworzone w ten sposób produkty były coraz mniej zrozumiałe i przejrzyste.

Wśród winowajców obecnego kryzysu finansowego wymienia się nie tylko bankowość, finanse, ale również rachunkowość. Co do słuszności oskarżeń pod adresem rachunkowości zdania są podzielone. Niektórzy uważają, że rachunkowość jest przede wszystkim narzędziem rejestracji zachodzących zjawisk (o charakterze retrospektywnym) i nie powinna odpowiadać za sytuację kryzysową. Opinie pozostałych nie są pochlebne na temat rachunkowości, ponieważ powołują się oni na przykłady, gdy sprawozdania finansowe nie odzwierciedlają złej sytuacji finansowej jednostek gospodarczych. W takich przypadkach mamy do czynienia z polityką rachunkowości ukierunkowaną na zafałszowanie informacji (rachunkowość agresywna). Działania te mogły więc w sposób bezpośredni lub/i pośredni wpłynąć na powstanie kryzysu finansowego. W tym miejscu należy podkreślić, że podjęte „prawa wyboru” w ramach polityki rachunkowości to istotne i decydujące narzędzia, które pozwalają zaprezentować przedsiębiorstwo na zewnątrz w pozytywnym lub negatywnym świetle, w zależności od przyjętej opcji działania zarządu.

Księgowi, zgodnie z polityką rachunkowości, mają bardzo wiele możliwości kształtowania księgowego wizerunku firmy i sprawozdań finansowych bez naruszenia zasad rachunkowości. Szczególnie istotna jest wycena składników majątkowych, ona bowiem w głównej mierze wpływa na wartość firmy i jej kondycję finansową. Według E. Mączyńskiej narzędziem kryzysogennym i destrukcyjnym dla pomiaru wartości okazały się niektóre rodzaje opcji, w tym opcji na zakup akcji [15, s. 4], ponieważ przez opcje sugerowana jest lepsza kondycja finansowa przedsiębiorstwa, mimo że w rzeczywistości jest gorsza.

Warto zwrócić uwagę, że polityka rachunkowości przedsiębiorstwa w znacznym stopniu wpłynęła na rozwój kryzysu finansowego, ponieważ przedsiębiorstwa prezentowały sprawozdania finansowe i wizerunek firmy na poziomie zgodnym z ich potrzebami, często był to obraz odbiegający od rzeczywistości ekonomicznej.

Kryzys z definicji jest zjawiskiem negatywnym, ale nie ulega wątpliwości, że jest on razem z sukcesem ważnym elementem zarówno życia gospodarczego państwa (i świata), jak i osobistego każdego człowieka. Kryzys pozwala spojrzeć z dystansem na otaczającą nas rzeczywistość. Powinien wpłynąć na korygowanie dotychczasowych działań oraz na podejmowanie nowych wyzwań i zadań.

4. Krytyka rachunkowości jako przyczyna istotnych zmian w rachunkowości

Bez względu na rolę, jaką rachunkowość odegrała w procesie kryzysu finansowego, należy zastanowić się nad tym, czy prawidłowo spełnia podstawową funkcję, jaką jest dostarczanie użytkownikom zewnętrznym i wewnętrznym wiernego obrazu rzeczywistości gospodarczej przedsiębiorstwa.

Od kilkudziesięciu lat słychać głosy krytyczne skierowane pod adresem rachunkowości, szczególnie sporządzanych sprawozdań finansowych. Najczęściej dostarczane informacje przez sprawozdania finansowe są ujawniane w sposób prawidłowy,

czyli zgodny z zasadami rachunkowości i prawem bilansowym. Pomimo tego, informacje pochodzące ze sprawozdań finansowych niewiele mają wspólnego z rzeczywistością, na przykład wycena składników majątkowych odbywa się według kosztu historycznego, zamiast według wartości rzeczywistej.

Możliwość zastosowania wartości godziwej do wyceny⁵ stanowi krok naprzód ku wartościom aktualnym, bieżącym. Jednak ustalenie wartości godziwej przysparza korzystającym z tej możliwości wyceny wiele trudności (zob. [14, s. 12–16]). Największa trudność dotyczy przewidywania przyszłych korzyści ekonomicznych, jakie przyniesie dany składnik majątkowy. Wartość godziwa nie jest ustalana w wyniku rzeczywistej transakcji sprzedaży/zakupu danego składnika. Stanowi ona jedynie cenę oszacowaną, jaka byłaby zastosowana w hipotetycznej transakcji uwzględniającej aktualną sytuację rynkową. Wartość godziwa stosowana do wyceny dotyczy najczęściej następujących składników: wartości niematerialnych i prawnych, rzeczowych aktywów trwałych, nieruchomości inwestycyjnych, inwestycji w aktywa niematerialne, aktywów i zobowiązań finansowych.

Złożoność, brak przejrzystości przepisów prawa bilansowego i MSR/MSSF oraz oferowanie skomplikowanych instrumentów przez rachunkowość wpływają na coraz mniejsze zrozumienie funkcjonowania rachunkowości w przedsiębiorstwie.

Krytyka sprawozdawczości finansowej głównie koncentruje uwagę na dwóch aspektach (zob. [24, s. 334]): przedmiocie pomiaru (składniki niematerialne nie podlegają wycenie) i sposobach pomiaru (stosowane są niewłaściwe kategorie wyceny bazujące na wartościach historycznych).

Proponowane zmiany w zakresie sprawozdawczości finansowej, określone w standardach rachunkowości przez IASB i FASB, są istotne i dotyczą ich nazewnictwa, układu i treści. Czy zmiany te będą czytelne i jasne dla potencjalnych użytkowników sprawozdań finansowych? Takie pytanie nasuwa się w trosce o prawidłową interpretację i analizę informacji pochodzącej z przekształconego sprawozdania finansowego. Przeciwnicy tak znacznych zmian odwołują się do korzeni (zob. [18]), czyli do średniowiecznej rzetelności kupieckiej i wypracowanych przez pokolenia nadrzędnych zasad funkcjonowania rachunkowości i nie czują potrzeby radykalnych zmian.

Głównym zadaniem nowej koncepcji sprawozdawczości finansowej⁶ jest osiągnięcie większej spójności poszczególnych elementów sprawozdania finansowego oraz szczegółowości prezentowanych danych. Pełne sprawozdanie finansowe ma obejmować [5, s. 43]:

- sprawozdanie z pozycji finansowej na koniec okresu (nazwa bilans ma już nie być stosowana);

⁵ Nowelizacja polskiej ustawy o rachunkowości (zob. [23]), która weszła w życie w dwóch etapach (1 stycznia 2001 r. i 1 stycznia 2002 r.) wprowadziła możliwość stosowania wartości godziwej.

⁶ Postanowienia tej koncepcji dotyczyć będą wszystkich jednostek stosujących MSR/MSSF i US GAAP (standardy amerykańskie) z wyjątkiem organizacji *non profit*, jednostek objętych standardem dla małych i średnich przedsiębiorstw.

- sprawozdanie z całkowitych dochodów za okres (nazwa rachunek zysków i strat ma nie być stosowana);
- sprawozdanie z przepływów pieniężnych za okres;
- zestawienie zmian w kapitale własnym za okres;
- noty (informacje objaśniające).

Spójność poszczególnych części sprawozdania finansowego ma zapewnić podział informacji na sekcje i kategorie (zob. tab. 2). Sekcje to: działalność gospodarcza (kategorie: działalność operacyjna, działalność inwestycyjna), działalność finansująca (kategorie: aktywa i zobowiązania finansujące, koszty i przychody finansowe, przepływy pieniężne działalności finansującej), podatek dochodowy, działalność zaniechana i kapitał własny. Według założeń IASB i FASB, zaprezentowane w tab. 2 części sprawozdania finansowego będą spójne na poziomie każdego wiersza. Opracowane zmiany mają zapewnić potencjalnym użytkownikom więcej informacji o lepszych walorach poznawczych.

Tabela 2. Prezentacja podziału informacji w sprawozdaniu finansowym proponowanym przez IASB i FASB

Podział informacji wykazywanych w sprawozdaniu finansowym		
Sprawozdanie z pozycji finansowej	Sprawozdanie z całkowitych dochodów	Sprawozdanie z przepływów pieniężnych
Działalność gospodarcza: • aktywa i zobowiązania działalności operacyjnej • aktywa i zobowiązania działalności inwestycyjnej	Działalność gospodarcza: • koszty i przychody działalności operacyjnej • koszty i przychody działalności inwestycyjnej	Działalność gospodarcza: • przepływy pieniężne działalności operacyjnej • przepływy pieniężne działalności inwestycyjnej
Działalność finansująca: • aktywa finansujące • zobowiązania finansujące	Działalność finansująca: • przychody z aktywów finansujących • koszty z tytułu zobowiązań finansujących	Działalność finansująca: • przepływy pieniężne aktywów finansujących • przepływy pieniężne ze zobowiązań finansujących
Podatek dochodowy	Podatek dochodowy z działalności kontynuowanej (gospodarczej i finansującej)	Podatek dochodowy
Działalność zaniechana	Działalność zaniechana po potrąceniu podatku dochodowego	Działalność zaniechana
	Inne całkowite dochody (koszty i przychody odnoszone wprost na kapitał własny) po potrąceniu podatku dochodowego	
Kapitał własny	Kapitał własny	Kapitał własny

Uwaga: wymóg spójności nie dotyczy zestawienia zmian w kapitale własnym.

Źródło: [5, s. 45].

Dla przykładu w polskiej literaturze przedmiotu można spotkać opinię, że nadszedł moment, w którym dalsza ewolucja modelu prezentacji sprawozdawczości finansowej nie jest możliwa, jeśli zmianie nie ulegnie formuła bilansu. Zmiany formy sprawozdawczości finansowej są bowiem w dużej mierze „blokowane” przez tradycję bilansu [26, s. 195].

E. Walińska proponuje nową formułę bilansu wielopoziomowego (zob. [26, s. 169–192]), na który składają się: poziom prezentacji podstawowego wzoru bilansu oraz trzystopniowy poziom ujawnień (uzupełnień). Zarówno wzór podstawowy bilansu, jak i uzupełniające go wzory cząstkowe (np. zestawienia zmian, objaśnienia, noty) występują w dwóch wariantach: rodzajowym i funkcjonalnym. Rozwinięcie informacji w bilansie wielopoziomowym w myśl zasady „różny bilans do różnych celów” stanowi rozsądną propozycję przebudowy tradycyjnej formy bilansu w kierunku nowoczesnych rozwiązań, satysfakcjonujących użytkowników sprawozdań finansowych.

Pomimo różnych opinii środowiska rachunkowo-finansowego jest oczywiste, że „język rachunkowości” powinien w sposób rozsądny dostosowywać się do zmieniającej się rzeczywistości gospodarczej.

Podsumowując rozważania tej części artykułu, można wnioskować, że wnikliwa analiza krytycznych uwag pod adresem rachunkowości wpłynęła na istotne zmiany w jej funkcjonowaniu (w szczególności dotyczą one wyceny i sprawozdawczości finansowej). Współczesna rachunkowość uwzględnia potrzeby użytkowników sprawozdań finansowych, które uległy pewnym korektom pod wpływem globalizacji, zwiększenia poziomu ryzyka działalności gospodarczej, rozwoju rynków kapitałowych oraz gospodarki opartej na wiedzy.

5. Obszary zainteresowania współczesnej rachunkowości i jej dylematy

Obszary zainteresowania rachunkowości wynikają zarówno z procesu globalizacji i kryzysu finansowego, jak i krytyki rachunkowości. Główne obszary zainteresowania współczesnej rachunkowości (szczególnie rachunkowości finansowej) obejmują:

- harmonizację i standaryzację prawa bilansowego;
- wdrożenie MSR/MSSF;
- stosowanie wartości godziwej do wyceny,
- transformację sprawozdań finansowych;
- określenie wymogów dotyczących zawodu księgowego i opracowanie ścieżki edukacyjnej (zob. [17, s. 4–7]);
- kodeks zawodowej etyki w rachunkowości;
- opracowanie koncepcji pomiaru bilansowego;
- wycenę i prezentację zasobów niematerialnych;

- współdziałanie z innymi dziedzinami ekonomicznymi w celu pozyskania instrumentarium i jego modyfikacja dla potrzeb systemu rachunkowości;
- opracowanie standardów rachunkowości dla małych i średnich firm;
- zastosowanie rachunkowości w różnych obszarach działalności, np. ochrona środowiska;
- globalną sieć informacji (np. XBRL⁷), która umożliwi publikowanie sprawozdań finansowych w Internecie.

Poważnym problemem współczesnej rachunkowości jest wycena i prezentacja zasobów niematerialnych, które stanowią istotne bogactwo każdego przedsiębiorstwa. Znaczna część zasobów niematerialnych nie jest ujawniana w systemie rachunkowości, ze względu na to, że nie spełniają one określonych cech przewidzianych przez prawo bilansowe (np. nie można ustalić ich wiarygodnej wartości, pełni nad nimi kontroli). Należą do nich m.in. marka, reputacja firmy, kapitał ludzki, relacje z klientami. Pozycje te nie są ujawniane w tradycyjnej sprawozdawczości finansowej (obowiązującej), w związku z tym pojawia się różnica między wartością bilansową i wartością rynkową przedsiębiorstwa, tzw. „luka wartości”. Rachunkowość stara się ją uzupełnić informacjami o „menedżerskiej wartości” (ustalanej przez operatywną rachunkowość zarządczą) oraz „wartości dla akcjonariuszy” (określonej w ramach strategicznej rachunkowości zarządczej); zob. [25].

Na podstawie literatury przedmiotu można przeanalizować wiele propozycji dotyczących pomiaru i prezentacji zasobów niematerialnych (zob. [4; 8; 13]). Jednak propozycje te nie stanowią ogólnie akceptowanego wzoru, w związku z tym wciąż trwają poszukiwania optymalnych rozwiązań w kwestii tej części zasobów niematerialnych, które są poza systemem rachunkowości.

Jak już wcześniej wspomniano, współczesne zasady wyceny bilansowej odbiegają od tradycyjnego kosztu historycznego i są ukierunkowane na nowy parametr wyceny – wartość godziwą, która jest zapowiedzią dalszych przeobrażeń w obszarze wyceny (wartość ekonomiczna, czyli wartość przyszłych korzyści). Podsumowując wątek dotyczący koncepcji pomiaru bilansowego w rachunkowości, można stwierdzić, że rozwiązanie problemu wyceny bilansowej w skali globalnej jest jednym z najtrudniejszych wyzwań stojących przed rachunkowością XXI w. (zob. [26, s. 106–114]).

Najnowszym osiągnięciem w zakresie standaryzacji rachunkowości jest ogłoszony Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej dla małych i śred-

⁷ Technologia XBRL (*Extensible Business Reporting Language*) jest określana jako programistyczny język znacznikowy, który umożliwia sporządzanie sprawozdań finansowych w formie elektronicznej. Każda informacja zawarta w sprawozdaniu finansowym ma odpowiednie oznaczenie, które rozpoznaje program komputerowy. Użytkownik sprawozdania finansowego może samodzielnie wygenerować jego wizualizację według własnych potrzeb (pod warunkiem, że sprawozdania są sporządzane według tych samych standardów rachunkowości). XBRL jest szczególnie pomocne (przy analizie porównawczej informacji zawartych w sprawozdaniach finansowych różnych przedsiębiorstw), gdy pojawia się różnorodność publikowanych sprawozdań. Taka sytuacja może mieć miejsce wówczas, gdyż MSR/MSSF zostawiają problem ukształtowania sprawozdania finansowego zarządom spółek (zob. [9, s. 143]).

nich jednostek [16, s. 2–9]. Standard jest samoistnym dokumentem, niezależnym od MSR/MSSF i nie jest obowiązującym prawem dla małych i średnich jednostek (może być przyjęty dobrowolnie lub na podstawie decyzji właściwych władz). Zawiera propozycje uproszczeń w zakresie wyceny i prezentacji, np. instrumentów finansowych, wartości firmy i innych wartości niematerialnych o nieskończonym cyklu życia, aktywów trwałych przeznaczonych do sprzedaży. Zwolennicy standardu dla małych i średnich jednostek są przekonani, że wzmocni on zaufanie do rachunkowości małych i średnich jednostek oraz ułatwi tym jednostkom wejście na publiczne rynki kapitałowe, na których obowiązują pełne MSR/MSSF.

We współczesnym świecie spotykamy wiele przykładów nadużyć finansowych i oszustw księgowych, które są dziełem nieuczciwych osób odpowiedzialnych za prowadzenie rachunkowości w przedsiębiorstwie. Zapewne jest to również jedna z przyczyn powstałego kryzysu finansowego. Aby zapobiec działaniom nieetycznym, Międzynarodowa Federacja Księgowych (International Federation of Accountants – IFAC), opracowała i wcieliła w życie *Kodeks etyki zawodowej księgowych*. Kodeks powstał w celu ochrony interesu publicznego przez dbanie o wysoką jakość pracy księgowych na całym świecie. Zwrócono w nim szczególną uwagę na przestrzeganie zasad: wiarygodności, profesjonalizmu, wysokiej jakości usług i tajemnicy zawodowej [12; 11, s. 52–81].

Oprócz etycznych zachowań od księgowych wymagana jest m.in. wiedza z zakresu rachunkowości finansowej i zarządczej, rachunku kosztów, sprawozdawczości finansowej, podatków, prawa gospodarczego i cywilnego. Pozyskanie odpowiednich stopni zawodowych przez księgowych zależy od ich fachowej wiedzy i nabytej

Tabela 3. Dylematy współczesnej rachunkowości w dobie globalizacji i kryzysu finansowego

Główne obszary	Dylematy
Rodzaj rachunkowości	Rachunkowość krajowa czy rachunkowość międzynarodowa
Regulacje prawne	Ustawa o rachunkowości (prawo krajowe) czy MSR/MSSF (regulacje międzynarodowe)
Zasada	Rzetelność czy elastyczność
Wycena	Wartość historyczna czy wartość godziwa
Sprawozdawczość	Tradycyjna (finansowa) czy współczesna (finansowa i niefinansowa)
Składniki prezentowane	Materialne czy także niematerialne
Polityka rachunkowości (prawa wyboru w ramach prawa bilansowego)	Działania o charakterze tendencyjnie pozytywnym czy tendencyjnie negatywnym
Instrumentarium	Stosować tradycyjne formy czy poszukiwać nowych, bardziej skomplikowanych
Cel pomiaru	Zysk czy wartość przedsiębiorstwa

Źródło: opracowanie własne.

praktyki⁸. Uczciwy i wykształcony księgowy powinien gwarantować prowadzenie rachunkowości w sposób prawidłowy i rzetelny.

Zainteresowania współczesnej rachunkowości nie są pozbawione dylematów, które wpływają na poszerzenie lub ograniczenie działań w zakresie zmian zachodzących w ramach rachunkowości. Tabela 3 zestawia podstawowe dylematy współczesnej rachunkowości w dobie globalizacji i kryzysu finansowego.

Dylematy rachunkowości należy postrzegać jako poszukiwanie właściwej drogi dla całego systemu rachunkowości na najbliższe lata. Pytania otwarte typu: „poszukiwać i wdrażać nowe?” czy „przekształcać stare i modyfikować do potrzeb współczesnego świata?”, niech będą zachętą do dyskusji nad kształtem i rolą współczesnej rachunkowości w świecie, który boryka się z problemami kryzysu finansowego i wymogami globalizacji.

6. Podsumowanie

Syntetyczna analiza procesów globalizacji i kryzysu finansowego pozwala stwierdzić, że wpływają one na funkcjonowanie współczesnej rachunkowości, zarówno rachunkowości międzynarodowej i krajowej, jak i rachunkowości finansowej i zarządczej. Wpływ może mieć charakter pozytywny i negatywny (tab. 4).

Tabela 4. Pozytywny i negatywny wpływ procesu globalizacji i kryzysu finansowego na rachunkowość

Wpływ na rachunkowość	Globalizacja	Kryzys finansowy
Pozytywny	<ul style="list-style-type: none"> ujednoczenie zasad funkcjonowania rachunkowości dostarczanie większego zasobu informacji o działalności spółek i jego majątku przekształcenie sprawozdania finansowego w celu uzyskania lepszych informacji zastosowanie wartości godziwej do wyceny prace nad koncepcją pomiaru bilansowego opracowanie standardu dla małych i średnich jednostek 	<ul style="list-style-type: none"> dostrzeżenie popełnianych błędów w zakresie pomiaru i ujawniania informacji w sprawozdawczości finansowej i wyciąganie wniosków na przyszłość zwrócenie uwagi na znaczenie etyki w rachunkowości potwierdzenie opinii o tym, że przy wykonywaniu zawodu księgowego potrzebna jest duża wiedza i doświadczenie
Negatywny	<ul style="list-style-type: none"> opracowanie skomplikowanych procedur i instrumentów rachunkowości mało czytelne sprawozdania finansowe 	<ul style="list-style-type: none"> polityka rachunkowości ukierunkowana na działania tendencyjne danego przedsiębiorstwa, aby osiągnąć zamierzony cel

Źródło: opracowanie własne.

⁸ Na przykład Stowarzyszenie Księgowych w Polsce opracowało ścieżkę edukacyjną (od asystenta rachunkowości do dyplomowanego księgowego) oraz wymogi, których spełnienie umożliwi zainteresowanym osiągnięcie awansu zawodowego.

Rachunkowość znajduje się w punkcie przełomowym. Z jednej strony, widoczne są mankamenty dotychczas stosowanych rozwiązań. Z drugiej zaś, nie wiadomo, czy opracowywane i wdrażane zmiany są właściwe. Wydaje się, że w takiej sytuacji każda decyzja – co dalej z rachunkowością? – jest ryzykowna.

Bieżące stulecie to kolejny okres w historii rozwoju rachunkowości, w którym skala przeobrażeń, zarówno w obszarze rachunkowości finansowej, jak i zarządczej, będzie nieporównywalnie większa niż zmiany dokonane w ubiegłym wieku [26, s. 9]. Zachodzące przeobrażenia w rachunkowości można określić jako epokowe, dotyczą one fundamentalnych zagadnień: wyceny składników majątkowych (od kosztu historycznego do wartości godziwej), wyceny wartości przedsiębiorstwa, układu i treści sprawozdania finansowego, standaryzacji zasad rachunkowości oraz poszukiwania nowych instrumentów strategicznej rachunkowości zarządczej, umożliwiających wycenę zasobów niematerialnych.

Rachunkowość jest w bardzo ważnym i trudnym momencie swojego rozwoju. Trudno powiedzieć, jaka to faza – na pewno wielkich przeobrażeń i poszukiwania właściwego instrumentarium rachunkowości (zasad, metod, koncepcji).

Podsumowując, proces globalizacji wpłynął w sposób zasadniczy na zachodzące zmiany w systemie rachunkowości, natomiast kryzys finansowy obnażył niedociągnięcia systemu rachunkowości.

Literatura

- [1] Bąk M., *Harmonizacja i standaryzacja zasad rachunkowości w Unii Europejskiej a polskie prawo bilansowe*, [w:] *Finanse i rachunkowość – teoria i praktyka*, red. G. Borys, Wydaw. AE, Wrocław 2007.
- [2] Bąk M., *Wybrane instrumentarium rachunkowości w procesie zarządzania kapitałem obrotowym w przedsiębiorstwie*, [w:] *Budżetowanie działalności jednostek gospodarczych – teoria i praktyka*, red. W. Krawczyk, Wydaw. AGH, Kraków 2003.
- [3] Bednarski L., Gierusz J. (red.), *Rachunkowość międzynarodowa*, PWE, Warszawa 2001.
- [4] Dobija D., *Pomiar i sprawozdawczość kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania im. Leona Koźmińskiego, Warszawa 2003.
- [5] Gierusz J., *Przebudowa sprawozdawczości finansowej – propozycje IASB i FASB*, „Rachunkowość” 2009, nr 7.
- [6] Iwanicz-Drozdowska M., *Kryzys subprime na tle innych współczesnych kryzysów bankowych*, [w:] *Nauki o finansach I*, red. G. Borys, Wydaw. UE, Wrocław 2009.
- [7] Jaruga A., *Perspektywy rozwoju rachunkowości w świetle Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej*, [w:] *Rachunkowość wczoraj, dziś, jutro*, red. T. Cebrowska, A. Kowalik, R. Stępień, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007.
- [8] Jarugowa A., Fijałkowska J., *Rachunkowość i zarządzanie kapitałem intelektualnym. Koncepcje i praktyka*, Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, Gdańsk 2002.
- [9] Kamela-Sowińska A., *Rachunkowość na zakręcie*, [w:] *Rachunkowość wczoraj, dziś, jutro*, red. T. Cebrowska, A. Kowalik, R. Stępień, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007.
- [10] Kamela-Sowińska A., *Rachunkowość w czasach kryzysu*, „Rachunkowość” 2009, nr 9.
- [11] Karmańska A., *Wartość ekonomiczna w systemie informacyjnym rachunkowości finansowej*, Di-fin, Warszawa 2009.

- [12] *Kodeks zawodowej etyki w rachunkowości*, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007.
- [13] Marcinkowska M., *Roczny raport działań i wyników przedsiębiorstwa. Nowe tendencje w sprawozdawczości biznesowej*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków 2004.
- [14] Mazur A., *Wartość godziwa*, „Rachunkowość” 2010, nr 1.
- [15] Mączyńska E., *Sila, tradycja i grzechy rachunkowości*, „Rachunkowość” 2009, nr 10, [za:] J.C. Bogle, *Enough. True Measures of Money, Business and Life*, Wiley, 2008.
- [16] Nowak W.A., *Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej dla małych i średnich jednostek – uchwalony*, „Rachunkowość” 2009, nr 9.
- [17] *Nowy zawód – dyplomowany księgowy*, „Serwis Finansowo-Księgowy” 2009, wyd. specjalne.
- [18] Pacioli L., *Tractatus XI de Computis et Scripturis Summa de Arithmetica, Geometria, Proportioni et Proportionalita*, Traktat o rachunkowości wydany z okazji Jubileuszu 100-lecia organizacji księgowych na ziemiach polskich 1907–2007, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007.
- [19] Sobańska I., *Nowa orientacja systemu rachunkowości w praktyce polskiej w kontekście wdrażania MSR/MSSF*, [w:] *Rachunkowość wczoraj, dziś, jutro*, red. T. Cebrowska, A. Kowalik, R. Stępień, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007.
- [20] Surdykowska S.T., *Rachunkowość międzynarodowa*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 1999.
- [21] Ustawa z dnia 18 marca 2008 r. o zmianie ustawy o rachunkowości, DzU 2008, nr 63, poz. 393.
- [22] Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o zmianie ustawy o rachunkowości oraz ustawy o biegłych rewidentach i ich samorządzie, DzU 2004, nr 213, poz. 2155.
- [23] Ustawa z dnia 9 listopada 2000 r. o zmianie ustawy o rachunkowości, DzU 2000, nr 113, poz. 1186.
- [24] Walińska E., *Sprawozdawczość finansowa XXI wieku – bez granic?*, [w:] *Rachunkowość wczoraj, dziś, jutro*, red. T. Cebrowska, A. Kowalik, R. Stępień, Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2007.
- [25] Walińska E., *Wartość bilansowa przedsiębiorstwa a alokacja podatku dochodowego*, Wydaw. UŁ, Łódź 2004.
- [26] Walińska E.M., *Bilans jako fundament sprawozdawczości finansowej w kontekście zmian współczesnej rachunkowości*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.

ACCOUNTING IN THE AGE OF GLOBALIZATION AND FINANCIAL CRISIS – OPPORTUNITIES AND THREATS

Summary: Two processes influence the functioning of contemporary accounting – globalization and financial crisis. Accounting represents the system of information about the assets of an enterprise and their changes, which in a direct or/and indirect way are influenced by globalization and financial crisis. Both these processes stimulate certain alterations within the framework of contemporary accounting. Such changes represent both opportunities and threats for accounting.

Accounting has been criticized for many years. The major imperfections are associated with calculations which do not reflect the actual values of particular property components and company goodwill. Some experts claim that financial reports prepared based on purposefully positive or negative oriented accounting policy (however, in line with balance law) are one of the reasons underlying the revealed financial crisis. With reference to the above problems accounting is seeking new areas of activities and solutions, which are free from certain dilemmas.